

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 70 Nisan 2020 & Volume: 13 Issue: 70 April 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4117>

KORONAVİRÜS SALGINININ ORTAYA ÇIKARDIĐI TOPLUMSAL SONUÇLARIN KLASİK VE ÇAĞDAŞ SOSYOLOĞİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

AN ASSESSMENT ON THE SOCIAL CONSEQUENCES OF CORONAVIRUS OUTBREAK IN TERMS OF CLASSICAL AND CONTEMPORARY SOCIOLOGY

Mehmet Devrim TOPSES*

Öz

Sosyoloji kuramlarının günümüzdeki geçerliliğinin değerlendirilmesinde en geçerli yol, söz konusu kuramların gerçek toplum yaşantısıyla sınıanmasıdır. Henüz çok kısa bir süre yaşanmış olsa da, Koronavirüs salgınının Türkiye toplumu üzerindeki ilk etkileri klasik ve çağdaş bazı sosyoloji kuramlarının uygulama yoluyla test edilmesi açısından elverişli bir olanak yaratmıştır. Bu makalede, Koronavirüs salgınının Türkiye toplumu üzerindeki ilk etkilerinin bazı sosyoloji teorileri açısından değerlendirilmesine yer verilmiştir. Bu etkiler sırasıyla şöyle vurgulanabilir: Birinci olarak Korona salgını, toplum yaşantısının maddi temellerinin düşünsel, ahlaksal ve diğer ideolojik üst yapı kurumlarına göre belirleyici niteliğini kanıtlamıştır. İkinci olarak Korona salgınının emek yoluyla geçinen toplum kesimlerini daha çok etkilemesi, sınıfsal eşitsizliklerin uygulamadaki sonuçları hakkında sosyoloji literatürüne yeni örnekler sunmuştur. Son olarak toplumu, dünyayı ve Türk modernleşmesinin başarısını geleneğin tutucu sınırları içinde değerlendiren sosyoloji kuramları uygulamada önemli bir eleştiri almıştır. Bu çalışma, söz konusu etkilerin ileri sürülmesine zemin hazırlayan bazı toplumsal olay örneklerine ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs Salgını, Toplumsal Değişme, Tarihsel Materyalizm, Türk Modernleşmesi.

Abstract

The most rational way to evaluate the present validity of sociology theories is to test them with real society life. Although the coronavirus outbreak has been experienced for a very short time, its initial effects on the Turkish society have created a convenient opportunity in terms of testing some classical and contemporary sociological theories. This study examines the initial effects of the coronavirus outbreak on the Turkish society in terms of some sociological theories. These effects can be highlighted as follows: First, coronavirus outbreak has proved the determinant character of the material foundations of social life in terms of intellectual, moral and other ideological superstructure institutions. Second, coronavirus outbreak has affected the segments of society that live on labor the most and this has provided new examples for the sociology literature in terms of consequences of class inequalities in practice. Last, the sociological theories that interpret the society, the world and the success of Turkish modernization within the conservative boundaries of tradition have been severely criticized in practice. This study discusses some examples of social events that have paved the way for these effects to be put forward.

Keywords: Coronavirus Outbreak, Social Change, Historical Materialism, Turkish Modernization.

* Doç.Dr.; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, e-posta:devrimtopses@comu.edu.tr

Giriş

İnsan ve doğa bilimleri arasındaki en belirgin ayrım, verilerin sınanması alanında yaşanmaktadır. Fizik, kimya, biyoloji gibi bilim dallarında laboratuvar ortamının sunduğu uygun koşullar hipotezlerin gözlenmesini ve sınanmasını kolaylaştırmaktayken, toplum bilimlerinin kendi teorilerini sınaması yolundaki en geçerli yöntem, uygulamadaki toplumsal olaylardır. Başka bir deyişle sosyoloji teorilerinin laboratuvarı, yaşamın kendisidir. 2020 yılının hemen başında dünyanın gündemine giren Korona salgını, toplumsal ilişkileri çeşitli boyutlarda etkilemektedir. Hastalık ve toplum arasında gerçekleşen bu etkileşim, bir toplumsal yapının genel işleyiş düzeniyle ilgili olduğu kadar 19. yüzyıldan günümüze kadar oluşturulmuş bazı toplum ve modernleşme teorilerinin sınanmasına uygun bir ortam yaratmıştır. Önümüzdeki dönemde konuya ilişkin sosyoloji çalışmalarının dünyada ve Türkiye'deki çeşitli akademik birimlerin öncülüğünde gerçekleştirileceği yüksek bir olasılık olarak kabul edilebilir. Bu makalenin konusu ise yalnızca Türkiye toplumuyla ve yalnızca 2020 Şubat ayının sonundan başlayıp Nisan ayını içine alan iki aylık bir gözlem süresiyle sınırlı tutulmuştur. Makalenin konusuna ilişkin üç temel çıkarım, aşağıdaki bölümde şöyle tartışmaya açılabilir:

1. Toplumsal Yapının Maddi Temellerinin Yeniden Değerlendirilmesi

Toplumsal yapı ideolojiler, bütün kurumsal ilişki biçimleri, nüfus ve coğrafya gibi kendisini oluşturan parçaların karşılıklı ilişkilerini içine alan bir düzenektir. Bununla birlikte sosyolojik yöntem açısından önem taşıyan nokta, sadece toplumsal yapının tanımlanması değildir. Toplumsal yapının genel işleyiş düzeninin de teorileştirilmesi gerekir. 14. yüzyılda İbn Haldun, toplumsal yapının temelinde üretim ve bölüşüm ilişkilerinden oluşan maddi temelleri görmüştü. İnsanın biyolojik bir organizma olması, diğer canlılarla paylaştığı ortak bir özelliğidir. Bu zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak yolunda diğer insanlarla girdiği somut ilişkiler toplumsal yapının temelini oluşturur. İdeolojiler, dünyaya ve topluma bakış, ince zevkler, rahatlatma, gevşeme ya da savaşçılık gibi özellikler öncelikle bu maddi temel kapsamında oluşup değişim gösterirler (Haldun, 2011, 213; Haldun, 2013, 121). Sonrasında Richard Jones, Wilhelm von Raumer, Agustien Thierry, Francois Guizot gibi çok sayıda tarihçi ve iktisatçılarca benimsenip sürdürülen bu teori, 19. yüzyılda Marks ve Engels'in son biçimini verdikleri tarihsel maddeciliğin iki temel varsayımından birincisini oluşturmuştur. İkincisi, tarihin ve toplumun sınıf savaşlarından oluştuğu varsayımı idi.

Korona salgınına yönelik önlemler karşısında Türkiye toplumunun tepkileri, maddi öncelikli olarak gelişmektedir. Bu konuda üç ayrı örnek verilebilir. 10 Nisan Cuma günü gecesi hafta sonu için duyurulan iki günlük sokağa çıkma yasağı, zorunlu ihtiyaçlarını karşılama eyleminin geniş insan kitleleri için bu eylemin sakıncalarını anlatan bütün doktor ve uzman görüşlerinden daha yoğun bir ağırlık taşıdığını göstermiştir. Geniş toplum kesimleri, salgın ve bulaşma tehlikesini içeren uyarıları dinlemeden önce kendilerini somut bir güvenceye almayı tercih etmişlerdir. Benzer şekilde, yasağın başlamasına iki saat kalmışken, zorunlu ihtiyaçlarını karşılama endişesi büyük kavgalara neden olmuştur. Kısa zaman diliminin yanında, kapalı dükkanlar ve uzun kuyruklar gibi engellemeler insanlar arasında birbirilerine fiziksel zarar verecek gerginlikler yaratmıştır. Gerçekten de güvenlik ve açlık gibi temel ihtiyaçların karşılanma zorunluluğu toplum

üyelerinin sosyal içerikli törel değerlerini bastırmış, onları gözü pek, hırçın savaşçılar durumuna getirebilmiştir.

Çalışmak zorunda olanların, bütün sıcak önerilere karşın sokaklarda gezmeye devam etmeleri toplum yaşamında maddenin ağırlığını gösteren ikinci bir örnektir. Bu durum “sokağa çıkmama” yönündeki telkinlerin, öncelikle işten çıkarılmanın yasaklanması ve aylık maddi zararların karşılanması gibi maddi içerikli önlemlerden sonra işe yarayabileceğini kanıtlamaktadır. Üçüncü olarak, bütün canlı biyolojik organizmaları içine alan yaşayabilmek güdüsü, toplum kesimlerinin gelenekselleşmiş alışkanlıklarını büyük bir tepki göstermeden terk etmelerini sağlayabilmiştir. Okullar, cuma namazları, kahve alışkanlıkları, kadınların altın ve gümüş günleri ve cenaze törenlerinin ertelenmesi, salgın önlemleri kapsamında toplum kesimlerince kabul edilmiş gözükmemektedir (Sarıhan, 2020). Yaşama tutunma kaygısı dışındaki hiçbir söylem, dinsel vaazlar, yasaklar ya da ya da etkili nutuklar böylesine keskin bir kopuşu sağlayamazdı. Bu örnekler, toplumsal bir yapının törel, ideolojik, siyasal, dinsel, geleneksel bir zeminden daha önce somut ihtiyaçların karşılanmasından oluşan maddi bir temelin üzerinde bulunduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

2. Koronavirüs Salgını Karşısında Sınıfsal Eşitsizlikler Kuramı

Uygar toplumun sınıflardan oluştuğu yönündeki ilk bilimsel çıkarımlar 19. yüzyılda Karl Marks ve 20. yüzyılda Max Weber’in yaklaşımlarında görülmektedir. Gerçekte Marksizm, 19. yüzyılda ortaya çıkan pozitivist sosyoloji kuramlarına açık bir eleştiri niteliğindedir. Pozitivist sosyolojinin ilk temsilcilerinden Emile Durkheim, eşitsizlikler bulunsa bile bütün toplumsal yapının “toplumsal bir ideal” merkezinde bütünleşebileceğini varsaymıştı. Durkheim’e göre ekonomik ve siyasal eşitsizliklerin tıpkı aile içindeki bazı geçimsizlikler gibi işbölümü ve uzlaşma yoluyla çözülebilir. Türkiye’de Durkheim’in izleyicilerinden Ziya Gökalp (2004,65) de tarihsel materyalizmi eleştirirken “modernleşme için Türklük bilinci yeterlidir” savını ileri sürmüştü. Marksizm ise Durkheim’in işlevselci yaklaşımına özellikle iki açıdan ters düşmektedir. Birinci olarak modern toplumun iskeleti, sınıfsal eşitsizlikler üzerine kuruludur. İkinci olarak ise toplumu büyük idealler merkezinde birleştirmek, öncelikle ekonomik ve sınıfsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak yoluyla başarılabilir. Sonrasında Frankfurt Okulu kuramcıları Marksizmin koyduğu ekonomik eşitsizlik değişkeninin yanına siyasal katılım ve kimlik alanındaki eşitsizlikleri de ekleyeceklerdir. Türkiye’de Korona salgınının yarattığı toplumsal etkiler, iki sosyoloji kuramının test edildiği bir saha niteliği taşımaktadır.

Türkiye toplumundaki sınıfsal eşitsizlikler, salgının etkisini gösterdiği Mart ayının ilk yarısından başlayarak net biçimde sezilmiştir. Salgın, emek yoluyla geçinmek zorunda olan yoksul kesimleri daha çok etkilemektedir. “Evde kal” yönündeki çağrılar, mesleği ve geçim araçları üzerinde hiçbir tehdit hissetmeyen varlıklı kesimlerce kolaylıkla kabul edilirken, yaygın medya fabrika, tarla, hastane, diğer sanayi ve hizmet kuruluşlarında maske ve “fiziksel mesafe” gibi önlemlerden yoksun biçimde çalışmak zorunda kalan toplum kesimlerinden görüntüler sunmuştur. Varlıklı kesimler test kitlerine kolaylıkla ulaşırken, yoksul kesimler Mart ayının sonunda test yaptırabilmek için Bakırköy Sadi Konuk Eğitim ve Araştırma hastanesi önünde uzun kuyruklar oluşturmuşlardır. İşsiz kalma tehlikesi öncelikle emek yoluyla geçinen toplum kesimlerini ilgilendirmiştir. Öncelikle fabrika, küçük atolyeler, küçük üreticilik, güzellik salonları, berberlik ve kafe

işletmeciliği gibi meslek alanları kapanmıştır. Büyük işadamların, bankacıların ya da küçük memurların mesleki güvenceleri sürmektedir.

Bu örnekler, modern toplumda sınıfsal eşitsizliğin örneklerinin altını çizmektedir. Başka deyişle sınıf teorisi doğrulanmıştır. Yine de, bu bölümün hemen başında ifade edilen iki temel sınıfsal eşitsizlik teorisinin ayrı ayrı test edilmesi gerekir. Önümüzdeki dönemde söz konusu eşitsizlikler “hayırseverlik”, “elbirliği”, “dayanışma”, “milli bilinç” yollarıyla giderilebilirse ya da geniş toplum kesimleri bu ekonomik eşitsizlikler karşısında bile “tek yürek” olmayı başarabilirse Durkheim’in pozitivist-işlevselci kuramı doğrulanmış olur. Hayırsevelik eğiliminin yetersiz kaldığı, yasak ve sopa göstermek gibi zorlayıcı önlemler dışında Korona salgını karşısında toplumun ortak hareket edemediği örneklerin sürmesi ve yaygınlaşması durumunda ise Marksizmin ekonomik temelli sınıfsal eşitsizlik kuramının desteklenmiş olduğu kabul edilebilir. Nisan ayının ikinci yarısına yaklaşan günlerde toplumsal yapıda ekonomik eşitsizliklerin sürmekte olduğu açıkça görülüyor olsa bile önümüzdeki süreçte karşılaşılan örnekler konuya ilişkin net çıkarımlar yapılmasını kolaylaştıracaktır.

3. Bilim ve Materyalizmin Yeniden Değerlendirilmesi

Türk modernleşmesi tarihinin sosyolojik çözümlemesini yapan yerli toplumbilimcilerin bir bölümü, Türk modernleşmesinin 18. yüzyılın sonundan başlayarak geleneğin dışına çıkan akılcı eğilimlerini küçümsemiştir. Türkiye’nin Batı uygarlığına geçme çabaları ve toplumsal yapıyı insan aklının çizdiği daha geniş sınırlar içinde değerlendirme çalışmaları bir açıdan “toplumdan kopmuş aydın eğilimleri” gibi değerlendirilmiştir. Örneğin Şerif Mardin’in metinlerinde ilk Jön Türk aydınlarının materyalist, organist ve Darwinci teorilerden etkilenmelerini yadırgayan bir tutum sezilir (Mardin, 2014, 81,177). Oysa bugün görülmektedir ki hastalıkların mikrop, virüs ve hücreyle belirleyici ilişkisinin bulunması bile bir materyalizmdir. Günümüzde korona salgınıyla mücadele etmek maddenin ve hücrenin doğru biçimde çözülmesini zorunlu duruma getirmiştir. Hücrenin evrimsel değişimlerinin incelenmesi öncelikle Darwin’in evrim teorisinin izlenmesini ve anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu durumun Türk modernleşmesi tarihinde materyalizme ve bilimsel araştırmalara ilgi duyan ilk Jön Türk aydınların haklılık payını desteklediği söylenebilir.

Korona salgınının Türkiye toplumunda bilimin değerini yükselttiği savı ileri sürülürken yine de temkinli olunmalıdır. Çünkü toplumsal yapının bütün parçaları, içinden çıktıkları ekonomik-toplumsal gerçeklikle bağlantılıdır (Bernal, 1976,50). Biz öyle istemesek de, bütün kurumsal ilişkiler, bağrından kopup geldikleri sınıfsal egemenlik biçimlerinin rengini taşırlar. Kapitalist bir toplumda teknoloji, edebiyat, sanat, kültür ve diğer kurumsallaşmış ilişkiler insan ve doğa sömürsünden bağımsız değildir. Bu durumda ticaret ve kazanç üzerinde yükselen bir egemen toplumsal sınıf ve ilişkiler düzeneği içerisinden insan sağlığını amaçlayan bilim ve sağlık kurumlarının gelişip gelişemeyeceği her zaman canlı bir sorudur. Gerçekten de İvan İllich ticari kazanç amacını güden bir sağlık hizmetinin denetlenemez niteliklerinin toplum üyelerini iyileştirmekten çok, hasta ettiğini vurgulamıştı (İllich, 2011,37). Benzer bir ilişkiyi Althusser, eğitim kurumu için ileri sürmüştü. Yine de, Türkiye’de korona salgınıyla birlikte bilimsel düşüncenin nesnelliği, olgusallığı ve akılcılığının ön plana çıktığı, bilim ve sağlık alanında halkçı içerikli kurumsal ilişkilere bir özlem duyulduğu kolaylıkla ifade edilebilir.

4. Sonuç

Korona salgınının genel gidişi, bu salgının Türkiye toplumu üzerindeki sosyolojik etkilerine ilişkin derinlemesine incelemeler yapılmasına elverişlidir. Önümüzdeki dönemde daha kapsamlı ve derinlemesine incelemelerin yapılacağı kesindir. Bu makalede, salgının Türkiye toplumunda yarattığı ilk etkilerin bazı toplumsal sonuçlarına yer verilmiştir. Birinci olarak toplumsal yapının maddi bir temel üzerinde yükseldiği yönünde İbn Haldun ile başlayıp 19. yüzyılda Karl Marks ile süren sosyolojik teorilerin desteklenmiş olduğu görülmektedir. Örneğin Mukaddime eserinde görülen “sosyal yapının savaşçı özellikler kazanması, orada yaşayanların bilinçleriyle, dinleriyle ya da ırksal özellikleriyle değil, maddi kaynakların zor bulunması ya da ekonomik kıtlıkla ilgili olduğu” savı doğrulanmıştır. Benzer şekilde Wilhelm Raumer’ın ekonomik şartların değişimi ile ahlak değerleri ve örflerin değişimi arasında saptamış olduğu ilişki desteklenmiştir.

İkinci olarak Marks ve Weber’in sınıfsal eşitsizlik yönündeki teorileri doğrulanmıştır. Kapitalizmin belirleyici şeklini verdiği modern dönemlerde toplumsal yapılar, eşitsiz sınıfsal ilişkiler üzerine kurulmuştur. Bununla birlikte toplumsal bütünlüğü sağlamak için pozitivist okulun ileri sürdüğü gibi önce işbölümü ve hayırseverliğin mi, yoksa eleştirel teorinin vurguladığı gibi ekonomik ve sınıfsal eşitliğin mi sağlanması gerektiği sorusunun yanıtını önümüzdeki dönemde salgının genel gidişi netleştirecektir. Son olarak Korona salgını, Türkiye toplumunda bilimin ve bilimsel düşüncenin değerini yükseltmiştir. Salgın hastalığa gelenekle, inançla, ön yargılarla değil, öncelikle bilimsel düşünce yoluyla yaklaşılması gerektiği geniş toplum kesimlerince kabul görmüş, siyaset kurumunca görüşleri alınmak üzere bilim kurulları oluşturulmuştur. Yine de bilim ve sağlık kurumlarının, bütün kurumsal ilişki türleri gibi toplumsal yapıdaki egemen sınıfsal ilişki biçimlerinden bağımsız ele alınamayacağı, bu kurumların içinden çıktıkları toplumsal-ekonomik gerçekliğin izlerini taşıdığı noktası gözden kaçırılmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Bernal, John Desmond (1976). *Materyalist Bilimler Tarihi*. (Çeviren: Emre Marlı), İstanbul: Sosyal Yayınları.
Gökalp, Ziya (2004). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
Haldun, İbn (2011). *Mukaddime*, 1.Cilt. (Çeviren: Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah Yayınları.
Haldun, İbn (2013). *Mukaddime*, 2.Cilt. (Çeviren: Turan Dursun), İstanbul: Kaynak Yayınları.
Illich, İvan (2011). *Sağlığın Gaspi*. (Çeviren: Süha Sertabıloğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Mardin, Şerif (2014). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.
Sarıhan, Zeki (2020). "Korona Salgınının Öğrettikleri", <https://www.zekisarihan/12.03.2020>.